

О.В.Оніщенко

Жіночі батальйони у 1917 році: міф революції чи реалії воєнної доби?

У сучасному українському суспільстві і чоловіки, і жінки мають рівні права щодо участі в усіх сферах життя. Гендерна рівність задекларована і у військовій сфері. Сьогодні жінки нарівні з чоловіками служать в українських Збройних силах. Поте не завжди ставлення до присутності жінок в рядах військових об'єднань було однозначним. Жінки пройшли тривалий шлях виборювання права захищати свою країну у лавах Збройних сил. Саме тому сьогодні викликає інтерес звернення до історії поступу жінок у військовій сфері, який особливо проявився у період Першої світової війни та революційних потрясінь 1917 р. через створення та діяльність жіночих батальонів.

Актуалізує питання відсутність ґрунтовних наукових досліджень, а також суттєвий брак джерельного матеріалу з даної теми. При цьому слід відзначити, що основу нашої розвідки становлять матеріали преси, як центральної, так і регіональної, яка протягом 1917 р. широко висвітлювала процеси розгортання жіночого руху, формування та діяльність жіночих військових загонів.

Події Першої світової війни призвели до появи жіночих організацій, які ставили перед собою перш за все мету допомагати постраждалим від військових дій. Революційні події на початку 1917 р. активізували діяльність жіночих об'єднань. Жінки, які брали участь у патріотичних організаціях, за підтримки Тимчасового уряду створили "Спілку допомоги Вітчизні", відділення якої діяли і в Україні.

Однією з головних своїх цілей "Спілка допомоги Вітчизні" проголосила боротьбу з дезертирством на фронтах світової війни та підняття морального духу солдат. Члени Спілки були переконані, що поява жіночих батальонів зможе вплинути на бойовий настрій солдат, що саме такий вплив через практичну діяльність, а не через постійні заклики та промови допоможе вирішити ці проблеми.

Перший жіночий батальйон був утворений вже у травні 1917 р. у Петрограді [1]. Ця ідея його створення належала фронтовичці, Георгієвському кавалеру Марії Бочкарьовій, яка і запропонувала створити подібні загони для підтримки морального духу солдат [2]. Одразу ж після проголошення про призив до жіночого батальйону у Петрограді записалося 1500 жінок, на наступний день – ще 500 [3].

При цьому слід зазначити, що жінки з перших днів війни йшли воювати на фронт, проте здебільшого нелегально, а їхня кількість була незначною. Поява ж у 1917 р. суто жіночих військових частин була ініціативою самих жінок. З іншого боку, Тимчасовий уряд та командування армії підтримало цю ідею з суто прагматичних причин: задля підняття боєздатності армії, щоб не дати розпастися фронту внаслідок зростання рівня дезертирства втомлених від війни солдат.

Влітку 1917 р. жіночі військові підрозділи почали створюватися і в українських містах: Києві, Полтаві, Одесі, Харкові.

У Києві рух із запису до військового батальйону набув значного розмаху, до його складу приєдналося 400 жінок. Місцева преса зазначала, що "запис проходить успішно. Записуються жінки, як робітниці, так і ті, що навчаються, службовці різноманітних закладів" [4]. Жінки-солдатки, дружини та вдови фронтовиків також почали вимагати від Генерального військового комітету утворити з них жіночий курінь, щоб вони могли власноруч продовжити справу своїх чоловіків [5].

В Одесі 100 жінок-добровольців зверталися з ходатайством до керівництва військового округу дозволити їм сформувати Одеський жіночий військовий батальйон [6].

Запис до жіночого бойового загону, так званої маршевої роти, проводився і у Харкові [7].

Окремо була розроблена процедура зарахування жінок до складу жіночих батальйонів. Жінки проходили медогляд, щоб виявити вагітних. Потім їх коротко підстригали, видавали форму, формували роти та взводи. За соціальним складом серед жінок-добровольців були курсистки, селянки, робітниці, стенографістки, швачки, сестри мелосердя, лікарі, навіть представниці вищих верств суспільства та монахині [8].

Причини та мотиви, що спонукали жінок вступати до військових формувань, були найрізноманітнішими: невдачі у коханні, прагнення втекти від насильства та приниження у родині, побутових проблем, бажання помститися за загиблих родичів і коханих. Однак досить часто, прийшовши до жіночого батальйону з особистих міркувань, жінки ставали

активними захисниками Батьківщини, визначаючи мету своєї діяльності мотивами значно вищого морального рівня.

Звичайно, більшість жінок, що входили до жіночих батальйонів, не мали спеціальної військової підготовки, проте значна частина з них мала середню освіту. Жінки з вищою освітою, які записувалися до військових формувань, направлялися до військових училищ для підготовки до офіцерського звання [9].

З самого початку організації жіночих батальйонів у населення та військових склалося неоднозначне ставлення до такого явища, як жінки на війні. Так, наприклад, коли у Петропавловську стало відомо, що через нього проїде на фронт жіночий легіон, до станції почали прибувати значні сили солдат, були організовані мітинги, які закликали не пропускати потяг, вважаючи, що поява жінок на фронті буде ганьбою для всієї армії [10].

Однак на початку липня 1917 р. Петроградський жіночий батальйон був переправлений на фронт і ходив в атаку під Мінськом. Він узяв у полон близько 100 полонених. Проте у першому ж бойовому хрещенні батальйон зазнав значних втрат. Із 200 жінок, які входили до його складу, здорових залишилося 50, 8 потрапило у полон, загинуло 20, решта була поранені.

Поранені були доставлені до Мінська, а потім до Петрограда. Одна з них розповідала, що під час атаки противники були здивовані, почувши жіночі голоси, це застало їх зненацька, чим і скористалися солдати. Проте цікавим виявився той факт, що серед полонених німців виявилось також декілька жінок [11].

У пресі діяльність жіночого батальйону на фронті набула широкого розголосу, при цьому лунали абсолютно протилежні коментарі. Одні із захопленням розповідали про військові подвиги жінок: "Жіночий батальйон діяв понад будь-яких похвал, ведучи за собою солдат" [12]. Інші вважали, що основна мета, з якою жіночий батальйон було відправлено на фронт, не була досягнута, адже "дезертири мало були тронуті їхнім прикладом" [13].

Вже після 20 липня 1917 р. у засобах масової інформації почали з'являтися заяви командування Північного фронту про те, що подальше формування жіночих бойових батальйонів буде припинено. Вже сформовані загони мали бути використані для тилової служби, в першу чергу на заводах військового відомства. Така позиція була пов'язана з виникненням випадків застосування насильства з боку солдатів щодо жінок з батальйонів, які вдалося вчасно припинити [14].

Незважаючи на зміну у ставленні до жіночих військових об'єднань з боку військового керівництва, 1–5 серпня 1917 р. у Москві був проведений Жіночий військовий з'їзд. Він був нечисленним, прибуло приблизно 50

делегаток від жіночих батальйонів Москви, Петрограда, Одеси, Києва, Саратова. З'їзд тривав 3 дні, протягом яких обговорювалися такі питання: мета жіночого військового руху, створення всеросійської жіночої ради, забезпечення родин жінок, які входили до жіночих батальйонів, військова трудова жіноча повинність [15].

Проте на середину серпня 1917 р. ставлення до жіночих військових формувань з боку як військового командування, уряду, так і цивільного населення вже остаточно стало негативним. Головне управління Генерального штабу зазначало, що "мала кількість жіночих батальйонів не змогла здійснити ніякого впливу на загальну масу війська..." [16]. Урядовці вважали, що "лише потворні умови нашого життя змушують жінок одягнути військовий мундир та взяти на себе обов'язки чоловіків" [17].

23 серпня 1917 р. Тимчасовий уряд видав постанову про використання жіночих батальйонів лише для охорони залізниць, станцій, вокзалів. Проте до Головного управління військово-учбових закладів продовжували надходити прохання від багатьох інтелігентних панночок "про прийняття їх на службу юнкерами" [18]. Їм було категорично відмовлено.

Остаточно військова рада наказала розформувати всі без винятку жіночі військові частини 30 листопада 1917 р. [19].

Таким чином, протягом Першої світової війни та революційних трансформацій 1917 р. жінки довели, що здатні нарівні з чоловіками брати участь та впливати на події громадсько-політичного життя суспільства, а також можуть проявити себе у закритих раніше для жінок сферах діяльності, якою була військова служба.

Створені за жіночої ініціативи батальйони існували недовго, але домоглися офіційного визнання урядом та військовим командуванням та змогли проявити себе на фронті.

Окремо слід відзначити, що жіночі військові формування протягом війни та революційних подій 1917 р. були створені та активно діяли і у складі Українських січових стрільців, і у лавах більшовицької Червоної Армії.

Діяльність жіночих військових формувань суттєво вплинула на зміну гендерних стереотипів у тогочасному суспільстві, призвела до зміни у ставленні до ролі жіноцтва серед усього населення, сприяла підвищенню суспільного статусу жінок протягом 1917 р.

У наступні історичні періоди традиції жіночої присутності в армії отримали подальший розвиток, у тому числі і в сучасній українській армії.

Література

1. Кулик В.Н. Российские женщины в 1917 г. // Революция и человек: быт, нравы, поведение, мораль. – М., 1997. – С. 84.
2. Про М.Бочкарьову: Дроков С.В. Организатор женского батальона смерти // Вопросы истории. – 1993. – №7. – С. 164–169.
3. Щербинин П.П. Военный фактор в повседневной жизни русской женщины в XVIII – начале XX в. – Тамбов, 2004. – С. 438.
4. Киевская мысль. – 1917. – 10 июня.
5. Нова рада. – 1917. – 19 липня
6. Киевская мысль. – 1917. – 19 августа.
7. Южный край. – 1917. – 7 июня.
8. Щербинин П.П. Назв. праця. – С. 439.
9. Последние новости. – 1917. – 29 июня.
10. Волынь. – 1917. – 20 июля.
11. Волынь. – 1917. – 18 июля.
12. Волынь. – 1917. – 13 июля.
13. Киевская мысль. – 1917. – 14 июля.
14. Последние новости. – 1917. – 21 июля.
15. Киевская мысль. – 1917. – 4 августа.
16. Сенин А.С. Женские батальоны и военные команды в 1917 г. // Вопросы истории. – 1989 – №10. – С. 179.
17. Киевская мысль. – 1917. – 6 октября.
18. Волынь. – 1917. – 25 августа
19. Щербинин П.П. Назв. праця. – С. 443.

В.Г.Москаленко

Формування основ загального виборчого права в УРСР: політико-правовий аспект (20–30-і рр. XX ст.)

Визначальним вектором сучасних цивілізаційних процесів, що відбуваються практично в усіх розвинених країнах світу, є своєрідний "гуманістичний поворот" у спрямуванні суспільно організаційних перетворень до забезпечення та гарантування прав і свобод людини й громадянина. Ця стратегічна мета, як показує досвід найбільш прогресивних на сьогодні демократій, може бути досягнена лише за умови масової активізації політичної та правової свідомості, оскільки (в іншому разі) унеможливується реалізація пріоритету суб'єктивних прав над державницькими інтересами. У свою чергу, така активізація найефективніше онтологічно спричиняється шляхом розбудови інститутів громадянського суспільства – системи суспільних відносин, де юридично самостійні індивіди та орга-